

SUMMARY

This doctoral thesis focuses on the interpretation of the sixth chapter of the Book of Isaiah found in the mediaeval midrash Yalkut Shimoni. The thesis aims to examine whether the midrash tries to harmonise the sixth chapter with the message of the entire Book of Isaiah by referring to many previous interpretative traditions, essentially perceiving the biblical text in the context of the salvation of the Jewish nation. It is worth mentioning that the midrash is not a piece which simply reiterates previous understanding of the biblical text but a creative work introducing new concepts to the interpretation. The doctoral thesis attempts to answer the following questions:

- a) What interpretation methods are used in the Yalkut Shimoni midrash to comment on Isaiah 6?
- b) How does the midrash deal with the issue of theodicy in Isaiah 6:1-13?
- c) What is the prophet's calling according to the midrash?
- d) What are the similarities and differences between modern exegesis and the interpretation of the biblical text proposed by the midrash?
- e) What theology does the midrash present regarding the sixth chapter of the Book of Isaiah?

The first chapter of the thesis is entitled "The Exegesis and Theology of Chapter Six of the Book of Isaiah". The starting point for discovering the message of the midrash is an exegetical analysis of the sixth chapter of the Book of Isaiah. The analysis of the sixth chapter using the historical-critical method of exegesis reveals how the prophetic vision depicts the way Isaiah understood and legitimised his prophetic mission. The biblical narration is related to the temple and the royal court. The most important theological message of the passage revolves around the encouragement to change one's perception of God. The transformation of the prophet's views of God and his perspective on new challenges are what allow Isaiah to fulfil his mission.

In the second chapter, "Introduction to the Midrash Yalkut Shimoni", an overview of the midrash is presented. The first part of this chapter provides a definition and explains the origins of midrash as a genre of Jewish literature. Moreover, the characteristics of yalkut - a type of midrash, and a list of the most important mediaeval midrash anthologies are presented. This part of the thesis includes information on topics such as the manuscripts and printed copies of the Midrash Yalkut Shimoni, its authors and date, sources used, the yalkut's structure, as well as the meaning of the remazim system used throughout the text. The second part of the

chapter deals with the linguistic side of the yalkut. The history of linguistic research, language development and characteristics of Mishnaic Hebrew and Aramaic are laid out. For Aramaic, both the Babylonian and the Galilean dialects were considered. Finally, the vocalisation of the Gemara text is analysed. The findings of the second chapter show that Yalkut Shimoni, being an anthology of many rabbinic commentaries, provides not only a plethora of theological issues and statements but also a broad spectrum of different types of Hebrew and Aramaic languages. Even nowadays, this midrash serves a significant role in Judaism as a commentary on the Hebrew Bible. The creation of its numerous editions and the continued effort of various publishers aimed at the systematisation of the information regarding the meaning and structure of the piece prove this point. Using different languages, including their variations and dialects, should be treated as an intentional measure. The author's aim was to summarise previous interpretative traditions. While doing that, he also presented linguistic traditions.

The third chapter, entitled "Yalkut Shimoni on Chapter Six of the Book of Isaiah", contains information directly related to the title of the thesis. At the beginning of this chapter, the sources used in the commentary on the sixth chapter of the Book of Isaiah are discussed. These include the Mishna, Midrash Yelamdenu, Pirkei DeRabbi Eliezer, Agadat Shmuel, Pesikta Rabbati, Tanna Devei Eliyahu and Vayikra Rabbah. Looking into the contents, structure, style and language of these works sets a starting point for further analysis. In the following subchapter, Bible passages commented on in this part of the yalkut are presented, including the way they were introduced into the text of the commentary. This part of the third chapter also includes a translation of the analysis of chapter six of the Book of Isaiah found in the Midrash Yalkut Shimoni. Then the meaning of the translated passages is explained for the sake of understanding the message behind the text. In the following part of this chapter, rhetorical devices present in the text and a description of their functions are provided. Chapter three ends with a review of five interpretation methods used in the midrash. The review is summed up by comparing interpretation methods used in the yalkut and the modern historical-critical methods.

The analysis of the interpretation methods used in the text shows connections between the midrash and targumic literature. Authors of the Aramaic translations of the Old Testament used the same methods to interpret biblical texts. These methods include co-citation, considering various meanings of Hebrew words, narrative doublets and contextual additions (whose role is to connect parallel Bible texts). Another significant similarity between the yalkut's commentary and targumism is their goals - introducing new ways of thinking about the biblical text's meaning and highlighting the relation between the text and liturgical

traditions of Judaism. When comparing the interpretation methods of chapter six of the Book of Isaiah used in the midrash with the findings of the historical-critical exegesis method, it must be noted these approaches converge at some point. Similarities can be observed in determining the beginning and the ending of the analysed text (Isaiah 6), issues discovered while studying literary integrity, placing of the sixth chapter within the Book of Isaiah or understanding of specific phrases. Comparing and contrasting the methods proposed by the midrash shows that the yalkut's contents can significantly aid exegetical research.

Chapter four, "The Theology of Chapter Six of the Book of Isaiah according to the Yalkut Shimoni Midrash", sums up the findings on the yalkut's commentary on Isaiah 6. In this part of the thesis, five theological theories for the prophet's vision are proposed. The first theory assumes chapter six is a legitimation and an explanation of Jewish liturgical practices of reciting the Shema Israel and Kiddush prayers. According to the second theory of the midrash, chapter six should be treated as the beginning and an integral part of the Book of Isaiah. In the commentary author's view, it describes a life-changing event experienced by the prophet, which marks the direction of his future activity. The third theory of the yalkut states that the trislogion (Isaiah 6:3) confirms the holiness of the nation of Israel. This holiness is based both on keeping the Torah's commandments against the odds and God's sovereign choice. The following theological theory or theme focuses on establishing the meaning of Isaiah's prophetic mission. His calling is to encourage the nation and intercede for Israel before God. Lastly, the midrash shows the relation between the prophet's individualism and the nation's collectivism. According to the yalkut, being part of the collective which obeys the commandments of the Torah ensures continual closeness to God. The discussion about the theological interpretation of chapter six of the Book of Isaiah according to the Yalkut Shimoni midrash is finalised by comparing the similarities and differences between the findings presented in the midrash and those found in modern exegesis.

The author of the Yalkut Shimoni midrash, inspired by works of many previous generations of Hebrew Bible commentators, views the text in light of the entire Book of Isaiah, especially future salvation prophecies found towards the end of the book. He interprets Isaiah's vision in the context of Israel's situation as a nation in his times. Doing so, he introduces a new way of thinking about the vision. Similar to modern exegesis' findings, the midrash claims Isaiah 6 is a description of the way Isaiah understands his calling. However, the yalkut states that God's judgement is against the prophet, not Israel. According to this view, the prophet's mission changes. Even though initially Isaiah intended to accuse Israel, after having his lips cleansed, he begins acting in favour of his nation by prophesying its salvation. Surprisingly, the

responsibilities of God and the people seen in Isaiah 6 are reversed. Exegetical analysis suggests it is God who decides the nation's future during a gathering of the heavenly court. In contrast, the midrash claims instead that the actions of men influence what happens around the throne of God. The nation's actions decide the future of the heavenly temple. This theological approach claiming what happens in this world is dependent on a higher, heavenly realm, challenges the traditional ways of thinking rooted in Jewish apocalyptic teachings. Despite the differences in interpretation between modern exegesis and the midrash, both approaches suggest the prophet should abandon traditional ways of thinking regarding his mission. Similarly, readers of this text who have preconceptions regarding its interpretation are encouraged to change the ideas they are accustomed to. Being open to new interpretations results in a fresh perspective on the message of chapter six of the Book of Isaiah.

The thesis aimed to examine whether the midrash tries to harmonise the sixth chapter with the message of the entire Book of Isaiah by referring to many previous interpretative traditions, essentially perceiving the biblical text in the context of the salvation of the Jewish nation. This hypothesis has been validated.

STRESZCZENIE

Rozprawa doktorska została poświęcona interpretacji szóstego rozdziału Księgi Izajasza w perspektywie średniowiecznego midraszu Jalkut Szimoni. Celem pracy było zweryfikowanie hipotezy głoszącej, że midrasz - korzystając z wielu wcześniejszych tradycji interpretacyjnych - próbuje harmonizować treść szóstego rozdziału Księgi Izajasza z całością przesłania księgi, postrzegając tekst biblijny w kontekście zbawienia narodu. Należy zaznaczyć, że midrasz jest twórczym dziełem, a nie jedynie powtórzeniem dotychczasowych tradycji rozumienia tekstu biblijnego. Praca doktorska odpowiada na następujące pytania badawcze: a) Jakimi metodami interpretacyjnymi posługuje się midrasz Jalkut Szimoni w części komentującej Iz 6? b) W jaki sposób midrasz próbuje rozwiązać problem teodycei zawarty w Iz 6,1-13? c) Na czym polega powołanie proroka według midraszu? d) Jakie są podobieństwa i różnice pomiędzy ustaleniami wynikającymi ze współczesnej egzegezy tekstu a interpretacją tekstu biblijnego w midraszu? e) Jaka jest teologia midraszu Jalkut Szimoni w części komentującej szósty rozdział Księgi Izajasza?

Pierwszy rozdział zatytułowany jest „Egzegeza i teologia szóstego rozdziału Księgi Izajasza”. Punkt wyjścia do rozważań nad przesłaniem midraszu to egzegetyczna analiza szóstego rozdziału Księgi Izajasza przedstawiona w tej części rozprawy. Ustalenia wynikające z zastosowania egzegetycznych metod historyczno-krytycznych w odniesieniu do tekstu biblijnego pokazały, że wizja prorocka stanowi legitymizację oraz opis samorozumienia misji prorockiej Izajasza. Iz 6 jest związany ze środowiskiem świątynnym i dworskim. Najważniejszym postulatem teologicznym tego fragmentu biblijnego jest zaproszenie do zmienienia wyobrażeń dotyczących Boga. Zmiana przyzwyczajień w postrzeganiu Stwórcy i zadań stojących przed prorokiem to gwarancja wypełnienia misji Izajasza.

Rozdział drugi, zatytułowany „Wprowadzenie do midraszu Jalkut Szimoni”, został poświęcony kwestiom wstępnym związanym z midraszem Jalkut Szimoni. W pierwszej części tego rozdziału przedstawiono definicję i genezę midraszu rozumianego jako gatunek żydowskiej literatury. Ponadto opisano specyfikę rodzaju midraszu, jakim jest jalkut i przedstawiono spis najważniejszych średniowiecznych antologii midraszowych. W tej części pracy znajdują się informacje dotyczące rękopisów i wydań drukowanych dzieła oraz omówienie zagadnień, takich jak: autorstwo i czas powstania komentarza, źródła wykorzystywane w midraszu, struktura jalkutu oraz omówienie znaczenia systemu *remazim* wykorzystywanego w tekście dzieła. Druga część rozdziału została poświęcona kwestiom

językowym jalkutu. Omawiając zagadnienia związane z językiem hebrajskim misznaickim, przedstawiono historię badań nad językiem Miszny, jego zarys rozwoju oraz cechy charakterystyczne. Przedstawiono również dzieje badań nad językiem aramejskim, historię rozwoju tego języka oraz jego specyfikę z uwzględnieniem dialektów babilońskiego i galilejskiego. Kwestie językowe wieńczy omówienie problematyki wokalizacji tekstu Gemary. Ustalenia wynikające z treści rozdziału drugiego prowadzą do wniosku, że midrasz Jalkut Szimoni, będąc antologią wielu rabinicznych komentarzy, zawiera w sobie nie tylko bogatą gamę propozycji i rozstrzygnięć natury teologicznej, ale stanowi kompilację wielu odmian języka hebrajskiego oraz aramejskiego. Powstawanie różnych edycji dzieła oraz wysiłki wydawców mające na celu usystematyzowanie wiedzy na temat znaczenia i struktury dzieła dowodzą, że midrasz ten do dnia dzisiejszego pełni istotną funkcję komentarza do Biblii hebrajskiej w judaizmie. Wykorzystanie różnych języków, ich odmian i dialektów należy traktować jako intencję autora, którego celem było podsumowanie dotychczasowej tradycji interpretacyjnej, a przez to również językowej.

Rozdział trzeci, zatytułowany „Jalkut Szimoni do szóstego rozdziału Księgi Izajasza”, zawiera informacje odnoszące się bezpośrednio do tytułu pracy. Początek tej części rozprawy poświęcony został źródłom wykorzystywanym w komentarzu do szóstego rozdziału Księgi Izajasza, którymi są: Miszna, Midrasz Jelaḥdeni, Pirkei DeRabbi Eliezer, Agadat Szmuel, Pesikta Rabbati, Tanna Dewej Elijahu oraz Wajikra Rabba. Omówienie treści, struktury, stylu i języków, w których zostały napisane dzieła, stanowi punkt wyjścia do dalszych poszukiwań informacji na ich temat. W kolejnym podrozdziale przedstawiono fragmenty biblijne przywoływane w tej części jalkutu wraz z omówieniem sposobu ich wprowadzania do tekstu komentarza. Ta część rozprawy zawiera również przekład fragmentu Jalkutu Szimoni poświęconego analizie szóstego rozdziału Księgi Izajasza. W celu ułatwienia zrozumienia tekstu midraszu, po prezentacji fragmentu następuje komentarz wyjaśniający treść tłumaczonej narracji. W kolejnej części tego rozdziału zaprezentowane zostały formuły pojawiające się w tekście i opis ich funkcji. Rozdział trzeci wieńczy prezentacja i omówienie pięciu metod interpretacyjnych wykorzystywanych w midraszu. Rozważania nad metodami zastosowanymi w średniowiecznym komentarzu zostały podsumowane opisaniem zależności pomiędzy sposobem interpretacji tekstu biblijnego w jalkucie, a współczesnymi metodami historyczno-krytycznymi.

Analiza metod wykorzystanych w tekście dzieła wskazuje na związek midraszu z literaturą targumiczną, ponieważ sposoby interpretacji tekstu biblijnego w jalkucie wykorzystywane były również przez autorów aramejskich przekładów Starego Testamentu. Do

metod tych można zaliczyć: włączanie materiału uzupełniającego, wieloznaczne rozumienie poszczególnych hebrajskich słów, dublet oraz przekład uzupełniający, którego zadaniem jest łączenie paralelnych narracji biblijnych. Inną charakterystyczną cechą łączącą komentarz jalkutu z targumizmem jest to, że zarówno midrasz, jak i targum mają na celu aktualizację znaczenia tekstu biblijnego oraz ukazanie łączności pomiędzy interpretowanym tekstem, a obowiązującymi praktykami liturgicznymi judaizmu. Porównując sposoby interpretacji szóstego rozdziału Księgi Izajasza w midraszu z ustaleniami wynikającymi z egzegezy historyczno-krytycznej należy stwierdzić, że oba podejścia są ze sobą częściowo zbieżne. Podobieństwa daje się zauważyć w zakresie ustalenia początku i końca jednostki, problemów zauważonych podczas badania integralności literackiej, miejsca rozdziału szóstego w kontekście całości Księgi Izajasza czy rozumienia poszczególnych sformułowań. Porównanie metod proponowanych przez midrasze ze współczesnym podejściem pokazało, że treść jalkutu może okazać się cenną pomocą w badaniach egzegetycznych.

Rozdział czwarty, zatytułowany „Teologia midraszu Jalkut Szimoni do szóstego rozdziału Księgi Izajasza”, stanowi podsumowanie ustaleń dotyczących części jalkutu komentującej szósty rozdział Księgi Izajasza. W tej części pracy przedstawiono pięć teologicznych propozycji odnoszących się do wizji proroka. Pierwszym twierdzeniem jest to, że fragment biblijny stanowi legitymizację oraz wyjaśnienie znaczenia praktyk liturgicznych judaizmu, jakimi są odmawianie modlitwy *Szma Israel* oraz *Kidusz*. Następną propozycją midraszu polega na tym, aby rozdział szósty traktować jako początek i integralną część Księgi Izajasza. W perspektywie komentarza rozdział szósty opisuje przełomowe wydarzenie w życiu proroka i wyznacza dalszy kierunek jego aktywności. Trzecim twierdzeniem jalkutu w odniesieniu do tekstu biblijnego jest to, że tryslogion (Iz 6,3) stanowi potwierdzenie świętości narodu Izraela. Owa świętość polega zarówno na przestrzeganiu zasad Tory pomimo pojawiających się trudności, jak i na suwerennym wyborze Boga. Kolejnym tematem teologicznym jest określenie znaczenia misji prorockiej Izajasza, którego zadaniem jest zachęta narodu oraz wstawianie się za Izraelem przed Bogiem. Ostatnim tematem teologicznym midraszu przedstawionym w dysertacji jest ukazanie zależności prorockiego indywidualizmu i zbiorowości narodu. Okazuje się bowiem, że w perspektywie jalkutu bycie częścią zbiorowości przestrzegającej zasad Tory jest gwarantem pozostawania w bliskości Boga. Rozważania nad interpretacją szóstego rozdziału Księgi Izajasza w perspektywie midraszu Jalkut Szimoni kończy omówienie podobieństw i różnic pomiędzy ustaleniami midraszu i współczesnej egzegezy w zakresie interpretacji teologicznej biblijnej narracji.

Autor midraszu Jalkut Szimoni, wykorzystując dorobek wielu pokoleń komentatorów Biblii hebrajskiej, spogląda na interpretowany tekst z perspektywy całości Księgi Izajasza, a zwłaszcza z uwzględnieniem końcowych zapowiedzi zbawienia. Interpretuje on wizję Izajasza z punktu widzenia współczesnej mu sytuacji, w której znajduje się naród Izraela i w ten sposób dokonując jej aktualizacji. Analogicznie do ustaleń płynących ze współczesnej egzegezy, midrasz dowodzi, że fragment biblijny jest opisem tego, w jaki sposób Izajasz rozumie swoje powołanie. Różnica polega jednak na tym, że sąd Boży kierowany jest przeciwko prorokowi, nie zaś Izraelowi. W perspektywie jalkutu misja prorocka zostaje przeformułowana. Choć Izajasz początkowo miał zamiar oskarżać Izrael, po oczyszczeniu swoich ust zaczyna działać na korzyść narodu zwiastując jego zbawienie. Zaskakująca jest propozycja odwrócenia porządku zaproponowanego w Iz 6. Z analizy egzegetycznej wynika, że decyzja dotycząca przyszłego losu narodu zostaje podjęta przez Boga podczas zgromadzenia niebiańskiego dworu. Midrasz odwraca tę kolejność twierdząc, że to właśnie postępowanie ludzi ma wpływ na to, co dzieje się wokół Bożego tronu. Aktywność narodu decyduje o losach niebiańskiej Świątyni. Ta teologiczna propozycja stanowi zaproszenie do zmiany tradycyjnych wyobrażeń mających swoje korzenie w żydowskiej apokalipcie, wedle której losy świata zależą od wyższej, niebiańskiej rzeczywistości. Pomimo różnic w założeniach współczesnej egzegezy i midraszu, oba podejścia wskazują na to, że powoływany prorok powinien zrezygnować z tradycyjnych wyobrażeń dotyczących stojących przed nim zadań. Podobnie czytelnicy tekstu biblijnego, posiadający już pewne wyobrażenia na temat lektury narracji, są wezwani do zmiany swoich przyzwyczajzeń. Otwarcie się na nową perspektywę interpretacyjną skutkuje aktualizacją przesłania szóstego rozdziału Księgi Izajasza.

Hipoteza głosząca, że midrasz - korzystając z wielu wcześniejszych tradycji interpretacyjnych - próbuje harmonizować treści szóstego rozdziału Księgi Izajasza z całością przesłania księgi, postrzegając tekst biblijny w kontekście zbawienia narodu, została pozytywnie zweryfikowana.